

JAZIWSHI Q.MUHAMMADRIZONIN «MAQTIMQULI» ROMANINDA KÓRKEM SÚWRETLEW QURALLARININ QOLLANILIVI

Bayniyazov Azatbay Tursinbaevich,
Qaraqalpaq mámleketlik universiteti,
Fakul'tetler aralıq shet tiller kafedrası
oqıtıwshısı

Annotatsiya

Mazkur maqolada o'zbek adibi Q.Muhammadrizoning "Maxtumquli" tarixiy romanida badiiy tasvir vositalardan foydalanish mahorati belgilab berilgan.

Kalit so'zlar: tarixiy roman, obraz, badiiy vositalar, portret.

Аннотация

В данной статье описывается использование художественных средств и определяется мастерство писателя в их использовании в историческом романе «Махтумкули» узбекского писателя К.Мухаммадризо.

Ключевые слова: исторический роман, образ, художественные средства, портрет.

Búgingi ádebiyattanıw ilimimizde tariyxıy shıǵarmalardı izertlew, úyreniw máseleleri aktualıqtı júzege shıǵaradı. Ásirese, tariyx hám ádebiyattın bir-biri menen baylanısı, turmıs shınlıǵınıń kórkem ádebiyatta sáwleleniwı, tariyxıy shaxslar obrazınıń jaratılıwı sıyaqlı máselelerdi búgingi dún'ya ádebiyattanıwındaǵı aldınǵı tájiriybeler, jańa ilmiy-teoriyalıq koncepciyaları tiykarında talqılawǵa zárúrliktiń bar ekeni kózge taslanadı. Usı kózqarastan ózbek jazıwshısı Q.Muhammadrizonıń "Maqtımqulı" tariyxıy romanında súwretlew qurallarınıń qollanıwı hám olardıń waqıya hádiyseniń mazmunın ashıwdaǵı kórkemlik xızmeti jóninde pikirlewlerimizdi ortaqlaspaqshımız.

Kórkem shıǵarmalarda qollanılgan kórkemlew quralları haqqında ilimpazlar ózleriniń bahalı pikirlerin bildirgen edi. Prof. O.Gaylieva óziniń doktorlıq jumısında shıǵarmalarda kórkemlew qurallarınıń qollanıwı hám olardı atama menen ataw máseleleri jóninde mınanday bahalı pikir bildirgen. "Hár qanday stilistikalıq element shıǵarma tekstiniń semantikasına baylanıslı, bul bolsa óz ornında kórkem shıǵarmanıń ideya-kórkemlik qásiyetlerin ashıwǵa xızmet etedi. Kórkem súwretlew hám poetikalıq qurallar ózbek ádebiyattanıwında geybir waqıtta hár túrli terminler menen ataladı" [2,140]. Dep, ayta otırıp, ózbek alımlarınıń pikirlerine tayanıp, «Kórkem shıǵarmada súwretlenip atırǵan nárseni janlı súwretlew, sezim-tuyǵı hám ishki keshirmelerdi anıq bayanlawǵa xızmet etiwshi qurallar ulıwmalastırıp «kórkem súwretlew hám kórkemlew quralları» dep ataladı. Kórkem súwretlew hám kórkemlew quralları kórkem tildiń belgilewshi qásiyeti

emes, belgilewshi qásiyeti bolğan obrazlılıq, súwretlew hám emocionallıqtı kúsheytıwshi elementler bolıp esaplanadı.

Aytıw kerek, bul túsınik ádebiyattanıwda «poetikalıq qurallar», «sintaksislik figuralar», «stilistalıq figuralar» sıyaqlı atamalar menen de ataladı. Bul qurallardıń bunısı súwretlew, bunısı kórkem súwretlew quralı dew de tuwra emes, sebebi kórkem ádebiyat sóz arqalı súwretlenedi hám usı súwretlew arqalı bayanlanadı. Yaǵnıy, kópshilik jaǵdaylarda bul qurallardıń ózi de súwretlew hám kórkemlewge xızmet etedi. Tek ǵana lirikalıq shıǵarmalarda qollanıwıwshi ayırım qurallar (máselen, dawıs qaytalawları) bar, olar, tiykarınan, kórkemlikti kúsheytıw wazıypasın atqaradı» [1,88] teoriyalıq kózkaraslardı alǵa qoyadı.

Usı kózqarastan jazıwshı Q.Muhammadrizonıń «Maqtımqulı» romanında da kórkem súwretlew quralların talqıǵa tartqanıwızda, bul kórkemlew quralları shıǵarmada aldığa qoyılıp atırǵan ideyanı sáwlelendiriwi ushın zárúr bolıp, ol dóreitiwshiniń sózdi qollanıw sheberligi, kórkem sózdi janlandırıwı, ózine tán stili retinde kózge taslanadı. Máselen romanda:

“O'zbekboynıng ham Maxtumqulıning ham haykaldek qotib, uni tinglashlardan boshqa ilojlari qolmagan edi” [3,118].

“Hayrat” bóliminde bayanlanǵan personaj qaharman Obidtiń jol waqıyaları hám usı orında diniy ańızlardı aytıp beriw epizodlarında bas qaharman Maqtımqulınıń óz dostı Ózbekbay menen birge jol júrip baratırıp, ayılǵan ańızdaǵı waqıyalarǵa tań qalıw portreti “haykaldek” teńewi arqalı kórkem súwretlenedi.

Sonday-aq, romanda “Imtihon” bóliminde:

“Eshmuhammadning ikkinchi farzandi Donogul ismli o'n to'rt yasharlik qiz bo'lib, chiroyda unga teng keladigan yo'q edi. Tip-tiniq moviy ko'zlari, xilol yanglig' qayrilma qoshlar, uzun tim qo'ng'ir qalin sochlari holdor anor yuzlariga biram kelishib turgan, havas qilgudek xipcha bel, nozik qaddi-qomati, ismi jismiga monand, xudo bergan bir parivashning o'zginasi edi bu qiz.

Nurmuhhammad shu qizga ko'ngil qo'ydi. U ham bo'y-basti, bug'doy mang'iz, yuz-ko'zlaridan nur yog'ilib turgan, qulogo'i ortida onadan tug'ma mayizday to'q qora holga o'xshash belgili, Xo'jamberdi madrasasining eng ziyrak va zukko talabalaridan edi. O'zbekboy esa yoshligidan ot chopish, qilichbozlik qilishga mohir bo'lib o'sdi, dehqonchilikni yaxshi ko'rar edi” (124-bet).

Personaj qaharman Donoguldiń portretin sızıwda jazıwshı kórkem súwretlew quralları bolǵan teńew, metaforalardan keń paydalanǵan. Yaǵnıy, Donoguldiń sırtqı kelbeti, beti “holdor anor yuzlari” tárizde metaforalı súwretlengen.

Al, personaj qaharman Nurmuhammadtin portretinde bolsa, “tug‘ma mayizday to‘q qora hol” teñewi qollanilgan.

Romanniñ “Dor ostida” bóliminde:

“Bugun obihavoga ham tushunib bo‘lmay qoldi. Shimoliy-sharq tarafdan kalxatlarday qanot yozib suzib kelayotgan qora bulut parchalari saf tortgan lashkarlar lahzada birlashib quyosh nurini to‘shid. “Jahli chiqqan” oftob olov purqib, ularni eritib, suv qilib yubordi va zaminga kulib boqdi. Hozir esa “qahri qattiq” bulut, o‘chakishganday, yana “xujum”ga o‘tib, quyosh yuziga “qora shol” yopdi. Tabiatning bu o‘yniga hech kim e‘tibor qilmagan bo‘lsa ham, Mujrim Obid diqqat bilan osmonga biroz tikilib turdi-da “Tovba” deb yoqasini ushladi.” (188-bet).

Tábiyat kórinisi janlantirilib bayanlanadi. Yağniy, aspandağı buluttin kórinisi “kalxatlarday” qanat jazgan dep súwretlense, al, buluttin reñin “qora bulut” epiteti menen súwretlegen. Usı orında bulut ásker tartıp kiyatirgan topar menen salıstırılıp, olar parallel súwretlenedi. Kúnnin ıssı bolıp turgan waqıtı bolsa, “Jahli chiqqan” epitetli metafora menen súwretlenedi. Romanda “qahri qattiq” bulut, ochakishgkanday, yana “xujum”ga otib, quyosh yuziga “qora shol” yopdi” súwretlewleri janlantırma kórinistegi tábiyattin adamlardin turmisına say tárizde súwretleniwine imkan jaratıp atır. Jazıwshı usı orında adam hám tábiyattı bir-birine parallel súwretlep, olardin háreketlerin salıstıradı. Dún'yada jamanlıqtin, qara niyetli adamlardin bárqulla jamanlıqtı oylawı haqqındağı pikirler obrazlı súwretlenip, jazıwshı onı “xujum”ga otib, quyosh yuziga “qora shol” yopdi” degen kóriniste “qora shol” epitetli metafora menen súwretlew kórsetedi.

Ulıwma alğanda, izertlew ob'ektine alıngan jazıwshının romanında kórkem súwretlew quralları waqıya-hádiyseni obrazlı sáwlelendiriwde úlken áhmiyetke iye. Jazıwshı usınday kórkemlew quralların paydalanıwdı kórkem izleniwshilik penen jantasadı hár bir kórkem detaldı tañlawda sheberlikti payda etkeni kózge taslanadı.

ÁDEBIYATLAR:

1. Quronov D. Adabiyotshunoslikka kirish. –Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2004.
2. Gaylieva O. Gárezsizlik dáwiri túrkiy xalıqlar lirikasında formalıq izlenisler hám olardin tipologiyası. Dokt.diss. –Nókis, 2019.
3. Muhammadrizo Q. “Maxtumquli” tarixiy roman. –Toshkent, 2012.